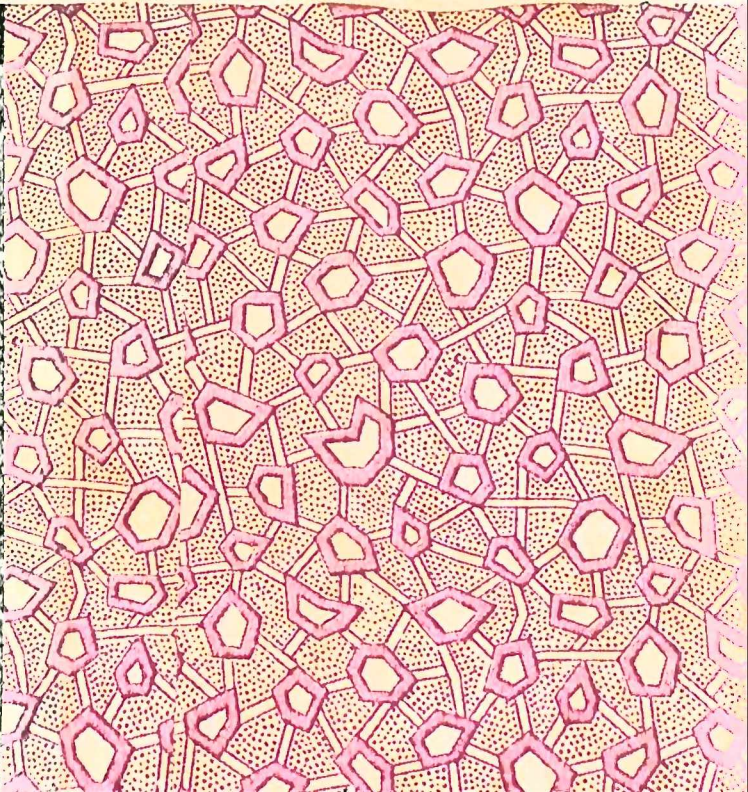

११४ इतिहारा

महाराष्ट्र देशाचे इतिहा-
साचे सांक्षिप्त वर्णन

म. ग्रं. सं. ठाणे
 विषय इतिहास
 सं. नं. ३२५
 १८८९

महाराष्ट्र दशाच्या इतिहासाचे
 संक्षिप्त वर्णन.

(मराठी चवथ्या इपत्तेकरिता.)

पांडुरंग मोरेश्वर पोतदार

यांनी तयार केले. सं. ३. ३५

सुधारलेली आवृत्ति पांचवी.

[ही पुस्तके वासुदेव मोरेश्वर पोतदार, कांदिवாडी, मुंबई, यांजकडे किंवा मुंबईत रामवाडीचे नाम्ना- वर पोतदारांचे पुस्तकांचे बुकाणी विकृत मिळतील.]

सन १८८९.

मुंबईत ' इंडियन प्रिंटिंग प्रेस ' छा० छा०.

का
 जा

प्रस्तावना.

मराठी चौथी इयत्ता शिकणाऱ्या विद्यार्थ्यांस महाराष्ट्र देशाच्या इतिहासाची माहिती लागते, व ती संपादन करून घेण्याचा मार्ग ह्मटला तर हल्लीं विद्याखात्यांत जें पुस्तक चालू आहे त्याशिवाय दुसरा नाही. सदरहू पुस्तक बरेच विस्तारानें लिहिलेले असल्यामुळे त्यांतील सर्व माहिती ध्यानांत ठेवण्यास विद्यार्थ्यांस कठिण पडतें, त्याची किंमतही बरीच असल्यामुळे गरीब विद्यार्थ्यांस ते विकत घेण्यास अडचण पडते. ती कांहीं अंशीं दूर व्हावी आणि त्यांस अल्प किंमतींत थोडक्यांत सर्व माहितीचें व ध्यानांत ठेवण्यास योग्य असें लहानसें पुस्तक मिळावें ह्मणून हे पुस्तक तयार केलें आहे.

या लहानशा पुस्तकांत महाराष्ट्र देशाच्या इतिहासांतील मराठी राजे पेशवे वगैरे ह्यांच्या कारकीर्दींत घेतलेल्या सर्व मुख्य मुख्य व ध्यानांत ठेवण्यासारख्या गोऱ्या अनुक्रमानें विस्तार कमी करून लिहिल्या आहेत. त्या सर्व गोष्टी शिक्षकांनीं मुलांकडून अक्षरशः पाठ न करवितां त्यांकडून वाचवून गोष्टींच्या रूपानें त्यांच्या मनांत ठसतील अशा रीतीनें समजून सांगत जावें ह्मणजे सर्व गोष्टी अनुक्रमानें त्यांच्या लक्षांत राहतील.

या पुस्तकाचा विद्यार्थ्यांनीं चांगला उपयोग केल्यास त्यांस बरीच माहिती होईल अशी माझी खात्री आहे.

(सर्व प्रकारचे हक्क मालकानें आपणाकडे राखिले आहेत.)

महाराष्ट्र देशाच्या इतिहासाचे संक्षिप्त वर्णन.

भाग १.

शालिवाहन:-महाराष्ट्र देशांत इसवी सनाचे पहिल्या शतकांत हा एक प्रख्यात व शककर्ता राजा होऊन गेला. त्याची राजधानी प्रतिष्ठान (पैठण) नामें शहर होतें. त्याचा शक इ० सनानंतर ७८ वर्षांनीं सुरू झाला.

अह्लाउद्दीन खिलजी:-यानें इ० सनाच्या १४ व्या शतकांत प्रथम नर्मदेच्या दक्षिणेस स्वारी करून देवगड (दौलताबाद) येथील रामदेवराव जाधव नांवाच्या राजाचा पराभव करून पुष्कळ द्रव्य नेलें.

ब्राह्मणी राज्य:-दिल्लीचा बादशहा महमद तघलख याच्या कारकीर्दीत जाफरखान नामें सरदारानें इ० स० ३४७ त या राज्याची स्थापना केली. त्याची राजधानी प्रथम कलबुरगे शहर होतें, नंतर बेदर शहर झालें. हें राज्य सुमारे १५० वर्षे चाललें, व त्याची इ० स० १५२६ त पांच राज्ये झालीं. तीं:- १ विजापूरचें (अदिलशाही), २ गोवळकोंडचें (कुतुबशाही), हीं राज्ये औरंगजेवानें १६८७ त बुडविलीं; ३ अहमदनगरचें (निजामशाही), हें १६३७ त शहाजहानानें बुडविलें; ४ वऱ्हाडचें (अमदशाही), हें अहमदनगरच्या बादशहानें इ० स० १५७४ त बुडविलें; ५ बेदरचें (बरीदशाही) हें अकबरानें इ० स० १५९९ त बुडविलें.

(२)

दुर्गादेवी दुष्कालः—ब्राह्मणी राजे राज्य करीत असतां इ० स० १३९६ त महाराष्ट्र देशांत मोठा दुष्काल पडला होता. तो १२ वर्षे होता. त्यास दुर्गादेवी असें ह्मणतात. त्या बारा वर्षांत महाराष्ट्र देशांत पाऊस मुळींच पडला नाही असें ह्मणतात.

शिरकेः—ब्राह्मणी राज्याचे वेळीं कोंकणांत शिरके या नांवाचा एक मोठा पराक्रमी सरदार होता. त्यानें मुसलमान लोकांशीं लहून आपला बचाव केला. हल्लीं त्याचे वंशज कोंकणांत आहेत.

वास्को दि गामाः—हा पोर्तुगीज लोकांचा सरदार इ० स० १४९७ त प्रथम कालीकोट बंदरांत आला; आणि त्यानें इ० स० १५१० त गोवें शहर हस्तगत करून घेतलें.

चांदबिबीः—ही पराक्रमी स्त्री अहमदनगरचा बादशहा बाहदूर निजामशाह याची नातलग होती. अकबरापसून त्या शहराचें रक्षण करण्यासाठीं झटत असत ती मारकऱ्यांकडून मारली गेली.

मलिकंबरः—हा अहमदनगरच्या राज्यांत एक अत्यंत बुद्धिमान प्रधान होता. त्यानें दौलताबादेस निजामशाही राज्याची स्थापना करून, खिडकी (औरंगाबाद) या नांवाचें नवीन शहर वसविलें, व ती निजामशाहीची राजधानी केली. त्यानें वसूल घेण्याचे वेगळे फार उत्तम नियम केले होते.

भाग २.

मराठे राजांचें वर्णन.

शिवाजीचे पर्वजः—त्याच्या पूर्वजांचें उपनांव भोंसले

असून ते वेरूळ गांवीं राहत असत. शिवाजीचा आज्ञा मालोजी हा शिंदेकरांच्या जाधवरावाच्या आश्रयानें निजामशाही सरकारचे चाकरीस राहिला. पुढें त्याला त्या सरकारांतून शिवनेरी व चाकण ह्या किल्ल्यांची व त्यांचेखालीं असणाऱ्या प्रांतांची मामलत, व पुणें व सुपें ह्या परगण्यांची जाहगीर मिळाली.

शाहाजी:-हा मालोजीचा मुलगा. हा कांहीं दिवस निजामशाही सरकारचे आश्रयास होता, परंतु तें राज्य बुडाल्यावर शहाजहानाचे पदरीं राहिला. त्या बादशहानें दिलेलीं कांहीं इनामें परत घेतल्यामुळें त्यानें तें सरकार सोडून विजापूर सरकारचा आश्रय धरिला. हा इ०स० १६६४ त मरण पावला. त्या वेळीं त्याच्या ताब्यांत -पुणें, सुपें आणि तंजावर हे प्रांत होते.

शिवाजी:- (इ० स० १६७४-१६८०.) हा इ० स० १६२७ त शिवनेरी किल्ल्यांत जन्मला.

त्याचें लहानपणचें शिक्षण:- शाहाजी कर्नाटकांत आपले जाहगिरीवर जावयास निघाला, तेव्हां शिवाजी व जिजाबाई ह्यांस दादोजी कोंडदेव या नांवाचा त्याचा एक मोठा चतुर आणि विश्वासू कारभारी होता, त्याचे स्वाधीन केले होते. त्याच्या सुसंगतीनें व शिक्षणानें राज्यकारभार चालवितां येण्यासारखे पुष्कळ गुण शिवाजीच्या आंगीं आले. परंतु त्याला लिहिणें, वाचणें अगदीं आवडत नसे. तथापि तो धनुर्विद्या, घोड्यावर बसणें इत्यादि कामांत प्रवीण होता. त्याला पुराणांतील युद्धाच्या कथा ऐकण्याची फार आवड असे. त्याची हिंदु-धर्मावर अत्यंत श्रद्धा असून तो मुसलमानधर्माचा तिरस्कार करी.

त्याच्या पराक्रमाचा आरंभ:—शिवाजी सोळा वर्षांचा झाला नाही तोंच त्यानें आडदांड लोकांच्या संगतीनें देशांत बंडाळी माजविली; व घाटमाथ्यावरील शूर व अत्यंत विश्वासू मावळे लोकांस वश करून घेतले. त्यांत एसाजीकेंक, तानाजी मालुसरा आणि बाजी फसलकर हे शिवाजीचे परम स्नेही होते. त्यानें इ० स० १६४६ त तोरणा किल्ला घेतला व त्याचे आग्नेयी दिशेस दीड कोसावर राजगड नांवाचा किल्ला बांधिला. इ० स० १६४७ त दादोजी कोंडदेव मरण पावला; त्यानंतर थोडक्याच दिवसांत शिवाजीनें चाक्रण, पुरंदर आणि कोंडाणें हे किल्ले घेतले; व कोंडाणें किल्ल्याचें सिंहगड असें नांव ठेविलें. त्यानें सुपें परगणाही तेथील मामले-दारावर छापा घालून घेतला. पुढें इ० स० १६४८ त त्यानें कल्याणचा सुभा व कोंकणपडिंतील वरेच किल्ले घेतले.

शाहाजी कैदेत पडतो:—शाहाजीच्याच संमतीनें शिवाजीनें बंडावा माजविला असेल, असें विजापूरच्या बादशाहास वाटून त्यानें शाहाजीला कैदेत ठेविलें; परंतु शिवाजीनें दिल्लीचा बादशाह शाहाजहान ह्याची चाकरी करण्याचें कबूल करून त्याजकडून विजापूरकरांस दहशत घालवून त्याची सुटका करविली.

शामराजपंत:—इ० स० १६५६ त त्यानें शामराजपंत नामें ब्राह्मणास पेशवा असें पद देऊन त्याला जंजिऱ्याच्या शिद्दीवर पाठविलें; परंतु त्याचा पराभव झाला. त्यामुळे शिवाजीनें त्याकडून तो अधिकार काढून मोरोपंत पिंगळे ह्यास दिला; व त्याला शिद्दीवर पाठविलें.

अफझुलखान:—शिवाजीचें पारिपत्य करण्याकरितां

विजापूरच्या बादशाहानें अफझलखान नामें सरदार पाठविला. परंतु शिवाजीने त्याच्याशीं एकांतीं मसलत करण्याचा घाट घालून त्याला प्रतापगडाजवळ ठार मारिलें.

रुस्तुमजमान व शिद्दीजोहार:-हें वर्तमान समजतांच बादशाहानें इ० स० १६६० त रुस्तुमजमान नामें सरदार पाठविला. त्याचा त्यानें पराभव करून विजापूरपर्यंत खंडणी घेतली, आणि कोंकणांत जाऊन दामोळ शहर लुटलें. त्यानंतर बादशाहानें शिद्दीजोहार नामें सरदार पाठविला. त्यानें शिवाजी पन्हाळ्यावर असतां त्या किल्यास वेढा घातला; परंतु शिवाजीनें त्याच्याशीं तह करण्याचा घाट घालून ते लोक गैरसावध असतां पळून गेला. नंतर शिवाजीचें पारिपत्य आपल्या हातून होणें कठीण असें समजून विजापूरकरांनीं इ० स० १६६२ त त्याच्याशीं तह केला.

शिवाजीच्या मोंगलांच्या मुलुखावर स्वाऱ्या:-शि. वाजीला विजापूरकरांपासून भीति नाहींशी झाल्यामुळे त्यानें इ० स० १६६२ त मोंगलांच्या मुलुखांत स्वारी करून अवरंगाबादेपर्यंत मुलूख लुटला. तेव्हां अवरंगजेबानें शिवाजीवर षाइस्तेखान नामें सरदार पाठविला. त्याचा शिवाजीनें मोड करून त्याला हांकून लाविलें. नंतर इ० स० १६६५ त त्यानें मोंगलांच्या ताब्यांतील सुरत शहर लुटून पुष्कळ द्रव्य नेलें.

शिवाजीनें राजा हा किताब घेतला:-इ० स० १६६४ त शाहाजी मृत्यु पावला, त्याच वर्षी शिवाजीनें आपल्या नांवास राजा हा किताब जोडला, व आपल्या नांवाचें नाणें पाडण्याकरितां टांकमाळ घातली.

दिल्लिरखान व जयसिंगः—इ० स० १६६५ त शिवाजीने **मलवार** किनाऱ्यावरील वाराशिलोर नामें शहर व **मक्रेस** जाणारे मुसलमान यात्रेकरू लुटले. तेव्हां अवरंगजेवानें दिल्लीखान व जयसिंग या दोन सरदारांस शिवाजीवर पाठविलें. त्या वेळीं शिवाजीचा बंदोबस्त चांगला नव्हता, ह्मणून त्यानें कांहीं जाहगीर घेऊन बादशाहाची चाकरी करण्याचें कबूल केलें, व याप्रमाणें आपणावर आलेलें संकट टाळलें.

चौथाई व सरदेशमुखीः—हे दोन हक्क शिवाजीनें जयसिंगावरोवर विजापूरकरांच्या मुलुखावर स्वारी करून संपादन केले.

शिवाजीचें दिल्लीस जाणेंः—इ० स० १६६६ त शिवाजी आपला पुत्र संभाजी यासहित बादशाहास भेटावयाकरितां दिल्लीस गेला. तेथें बादशाहानें त्या उभयतांस कैदेत ठेविलें, परंतु ते मोठ्या युक्तीनें तेथून पळून आले.

मोहबतखानः—इ० स० १६७० त शिवाजीनें तान्हाजी मालुसरा ह्यास पाठवून सिंहगड किल्ला मोंगलांकडून परत घेतला. पण त्या लढाईत तान्हाजी मालुसरा पडला. त्याच वर्षीं पुरंदर वगैरे किल्ले घेऊन सुरत शहर पुनः लुटलें. नंतर त्यानें प्रतापराव गुजर सेनापति ह्यास पाठवून मोंगलांच्या ताब्यांतील खानदेश लुटला. हें वर्तमान अवरंगजेबास कळतांच त्यानें मोहबतखान नामें सरदार पाठविला. परंतु शिवाजीने त्याचा पराभव करून अवरंगजेबाच्या मुलुखावर चौथाई वसविली.

प्रतापरावाचा मृत्यु व हंसाजी मोहितेः—इ० स० १६७३ त शिवाजीनें विजापूरकरांचें हुबळी नामें श-

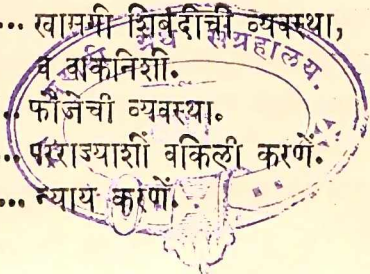
हर लूटून सातारचा अजीमतारा वगैरे किल्ले घेतले. तेव्हां विजापुराहून त्याच्या पारिपत्यास सैन्य आलें, त्याचा प्रतापरावानें मोड केला, परंतु तें लष्कर लुटण्याची संधि सांपडली असतां त्यानें तें लूटलें नाहीं; झणून शिवाजी त्याला कांहीं टाकून बोलला. त्यामुळे प्रतापरावास राग येऊन तो विजापूरकरांच्या सैन्यावर जाऊन पडला, परंतु सैन्याचा बंदोबस्त बरोबर नसल्यामुळे तो प्राणास मुकला व सैन्य पळू लागलें, इतक्यांत हंसाजी मोहिते नामें सरदारानें विजापूरकरांच्या सैन्यावर पडून त्याचा मोड केला. तेव्हां शिवाजीनें त्याचें हंबरिराव मोहिते असें नवें नांव ठेवून तो सेनापति केला.

शिवाजीस राज्याभिषेकः—शिवाजीनें इ० स० १६७४ ह्या वर्षी जूनच्या ६ वे तारखेस मोठ्या समारंभानें रायगडावर काशीकर गागाभट्टाकरवीं आपणास राज्याभिषेक करविला; आणि वसूल वगैरे घेण्याचे उत्तम नियम ठरवून, राज्याच्या व्यवस्थेकरितां आठ प्रधान नेमिले होते. त्यांचे किताब व कामें येणेंप्रमाणेंः—

किताब.

कामें.

१ पेशवा अथवा मुख्य प्रधान.	मुख्य दिवाणगिरी.
२ पंत अमात्य....	जमाबंदी व खर्चाची चौकशी.
३ पंत सचीव	दप्तरदारी व बारनिशी.
४ मंत्री....	खासमी शिबुदीची व्यवस्था,
व वकिलनिशी.
५ सेनापति	फौजेची व्यवस्था.
६ सुमंत....	परराज्याशीं वकिली करणें.
७ न्यायाधीश	न्याय करणें.

८ पंडितराव शास्त्रार्थ सांगणें.

शिवाजीची कर्नाटकावर स्वारी:—इ० स० १६७७ त शिवाजीने कर्नाटकावर स्वारी करून आपला भाऊ व्यंकोजी याजपासून आपल्या बापाच्या जाहगिरीचा वांटा घेतला.

शिवाजीचा मृत्यु:—शिवाजीला गुडघी नांवाचा रोग होऊन तो इ० स० १६८० त रायगडावर मृत्यु पावला. त्या वेळेस त्याचें वय ५३ वर्षांचें होतें. त्याची पहिली बायको सईबाई हिजपासून संभाजी आणि दुसरी सोयराबाई हिजपासून राजाराम असे त्याला दोन पुत्र होते.

शिवाजीचे गुण:—त्याच्या आंगीं चातुर्य, शौर्य, दक्षता वगैरे अनेक उत्तम गुण होते; ह्मणूनच त्यानें केवळ रानटी लोकांच्या साहाय्यानें स्वतंत्र राज्याची स्थापना केली.

त्याचा राज्यविस्तार:—शिवाजीच्या ताब्यांत सारें कोंकण, पुणें प्रांत आणि कर्नाटकांतील कांहीं प्रांत इतके होते. त्याच्या राज्यांत डोंगरी किल्ले पुष्कळ होते. त्यांत राजगड आणि प्रतापगड हे मुख्य होते.

संभाजी:—(इ० स० १६८०—१६८९.) हा शिवाजीच्या मागून गादीवर बसला. त्या वेळेस त्याचें वय २३ वर्षांचें होतें.

त्याचा स्वभाव:—हा कांहींसा आपल्या बापासारखा शूर होता परंतु स्वभावानें अत्यंत क्रूर व दुर्व्यसनी असल्यामुळे तो लोकांस आवडेना, ह्मणून त्यांनीं राजारामास गादीवर बसविण्याविषयीं यत्न चालविला. हें त्यास समजतांच त्यानें त्या लोकांस व राजारामाचे आईस ठार मारून राजारामास बंदीत टाकिलें.

त्याची राज्यरीति व दुर्वर्तन यांचा परिणामः—पूर्वीचे शहाणे प्रधान काहून त्याने कलुशा नामक एक कनोजी ब्राह्मण होता त्याजकडे सर्व राज्यकारभार सांगितला. त्यामुळे राज्यांत अव्यवस्था झाली. ही संधि साधून अवरंगजेबाने दक्षिणेंत स्वारी केली. एके वेळीं संभाजी संगमेश्वराजवळ शिकारीस गेला असतां त्यास मोंगलांनीं कैद करून तुळापुरीं नेले, व इ०स० १६८९ त हाल हाल करून ठार मारिलें. त्याची बायको येसुबाई व पुत्र शिवाजी ह्यांस अवरंगजेबाने धरून आपल्या ताब्यांत ठेविलें.

राजारामः—(इ० स० १६८९—१७००.) संभाजी मरण पावल्यावर त्याचा पुत्र शिवाजी (शाहू) हा गादीवर बसावा, परंतु त्यास व त्याचे आईस मोंगलांनीं कैदेत ठेविलें होतें, ह्मणून कित्येक मराठे सरदारांनीं राजाराम यास गादीवर बसविलें. यानें सातारा येथें आपली गादी स्थापिली. प्रल्हाद निराजी ह्मणून एक ब्राह्मण राजकीय कामांत चतुर व निस्पृह होता. त्यानें सरकारचीं फार मोठमोठीं कामें केलीं होतीं, ह्मणून त्यास पंतप्रतिनिधि असा किताब देऊन तो अष्टप्रधानांपेक्षां वरिष्ठ केला. संताजी घोरपडे सेनापति ह्यानेंही पुष्कळ पराक्रमाचीं कृत्यें केलीं, ह्मणून त्यास जरीपटका या नांवाचें नवें निशाण दिलें. त्याच्या कारकीर्दीत धनाजी जाधव, खंडेराव दाभाडे वगैरे पराक्रमी सरदार उदयास येऊन त्यांनीं मोठ्या पराक्रमानें मोंगलांस जेरीस आणिलें व मराठ्यांचा उत्कर्ष केला. हा सिंहगडावर इ० स० १७०० त मरण पावला. हा कांहींसा शूर होता परंतु राजकीय कामांत चतुर नव्हता. ह्याचे आंगीं दया व दावृत्व हे

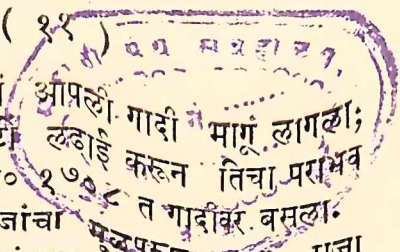
पुण मृत्यु होत. याला ताराबाई व राजसबाई अशा दोन बायको असून ताराबाईपासून शिवाजी व राजसबाईपासून संभाजी असे दोन पुत्र झाले. ह्याच्या मार्गे ह्याची बायको ताराबाई हिने आपला पुत्र शिवाजी ह्यास गादीवर बसविले. राजाराम मेल्यावर अवरंगजेबाने मराठ्यांचे राज्य बुडविण्याविषयी पराकाष्ठा केली, परंतु त्याचा बेत सिद्धीस न जाता तो इ० स० १७०७ ह्या वर्षी अहमदनगर येथे मृत्यु पावला.

दुसरा शिवाजी:—(इ० स० १७००—१७०८.) राजाराम मरण पावल्यावर त्याची बायको ताराबाई हिने आपला पुत्र शिवाजी हा १० वर्षांचा असतांच त्यास गादीवर बसवून राज्यकारभार चालविला. नंतर शाहूराजापासून पराभव पावून ती आपल्या मुलासहित कोल्हापुरास गेली व तेथे तिने एका स्वतंत्र राज्याची स्थापना केली. हल्लींचा कोल्हापूरचा राजा हा त्याच्याच वंशांतला आहे.

शाहू राजा:—(इ० स० १७०८—१७४९.) शाहू व त्याची आई हीं कैदेत असतां त्यांस अवरंगजेबाने फार चांगल्या रीतीने वागविले, व आपल्या पदरच्या दोघां मराठे सरदारांच्या मुलींशीं त्याचीं लग्ने करून दिलीं व त्यास कांहीं जाहगीरही दिली. ह्याचें पूर्वीचें नांव शिवाजी असे होतें; परंतु तो कैदेत असतां अवरंगजेब, त्याचा आज्ञा शिवाजी याला “शिवाजी लुटारू” आणि ह्याला “ शिवाजी शाहु ” (साव) असें ह्मणे. ह्यावरून त्याचें नांव शाहू पडलें.

शाहूस राज्यप्राप्ति:—शाहू कैदेतून सुटल्यावर दक्षिणेंत

(११)

येऊन तो ताराबाईपाशीं आपली गादी मागूं लागला; परंतु ती देईना. शेवटीं लढाई करून तिचा पराभव केला, व आपण इ० स० १७७८ त गादीवर बसला.

अकलकोटच्या राजांचा मूळपुरुष शाहू राजा ताराबाईशीं लढत असतां एका बाईनें आपला मुलगा त्याच्या पायांवर टाकिला. त्याचा त्यानें प्रातिपाळ केला; व फत्तेसिंग भोंसले असें नांव ठेवून त्यास अकलकोटचा राजा केला. हाच अकलकोटच्या राजांचा मूळपुरुष होय.

शाहूची राज्यव्यवस्था:-शाहू राजा राज्य करूं लगला तेव्हां राज्यांत फार अव्यवस्था होती. धनाजी जाधव यानें आबाजी पुरंदरे व बाळाजी विश्वनाथ यांस आपल्या हाताखालीं ठेवून वसुलाचें काम चालविलें होतें. पुढें शाहूनें पेशवाईचें काम बहिरोपंत पिंगळे याजकडून काढून बाळाजी विश्वनाथास दिलें. शाहू राजा इ० स० १७४९ त आपल्या वयाच्या ६६ व्या वर्षीं मरण पावला. हा सर्व राज्यकारभार प्रधानांवर सोपवून आपण ऐषआरामांत निमग्न असे. याच्या मार्गे ताराबाईचा नातू रामराजा यास दत्तक देऊन गादीवर बसविलें.

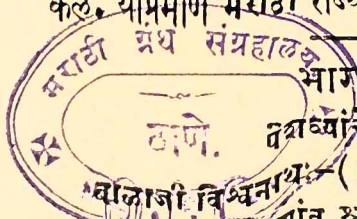
रामराजा:- (इ० स० १७४९-इ० स० १७७७.) याच्या कारकीर्दीपासून सर्व सत्ता पेशव्यांच्या हातीं आली. हा इ० स० १७७७ त मरण पावला. हा निपुत्रिक होता. म्हणून शिवाजीच्या पणजाच्या वंशांतील एक पुरुष दत्तक देऊन गादीवर बसविला, आणि त्याचें नांव शाहू महाराज असें ठेविलें.

दुसरा शाहू: (-इ० स० १७७७-इ० स० १८०८.)

हाही रामराजाप्रमाणेंच परतंत्रपणांत काळ घालवून इ० स० १८०८ ह्या वर्षी मरण पावला. ह्याला दोन पुत्र होते. एकाचें नांव प्रतापसिंह आणि दुसऱ्याचें शाहाजी.

प्रतापसिंह:- (इ० स० १८०८-इ० स० १८३९.)
हा सुमारे १० वर्षेपर्यंत सातारचे किल्ल्यांत पेशव्यांचे कैदेत होता. पुढें इ० स० १८१८ त इंग्लिशांनीं पेशव्यांचें राज्य घेतलें, तेव्हां त्यांनीं त्याला थोडासा मुलूख देऊन गादीवर बसविलें, परंतु इ० स० १८३९ त त्यावर फितुरीचा दोष आल्यामुळें इंग्रज सरकारानें त्यास गादीवरून काढून त्याचा धाकटा भाऊ शाहाजी यास बसविलें.

शाहाजी:- (इ० स० १८३९-इ० स० १८४८.)
ह्याला इंग्रज सरकारानें इ० स० १८३९ त गादीवर बसविलें. तो इ० स० १८४८ ह्या वर्षी मरण पावला. त्याला संतान नव्हतें, व त्याच्या वंशांत दुसरा कोणी वारस नव्हता; ह्यणून तें राज्य इंग्रज सरकारानें खालसा केलें. याप्रमाणें मराठी राज्याचा शेवट झाला.

बाळाजी विश्वनाथ:- (इ० स० १७१४-इ० स० १७२०.) हा कोंकणांत श्रीवर्धन ह्यणून गांव आहे तेथील कुळकर्णी होता. शाहूराजाच्या कारकीर्दीत धनाजी जाधव यानें त्यास आपल्या हाताखालीं वसुलाचे कामावर कारकून नेमिलें. पुढें धनाजी जाधव मेल्यावर त्याचें काम बाळाजी विश्वनाथ पाहूं लागला. त्या कामांत त्याच्या आंगची विलक्षण अकल व पोंच पाहून

शाहू राजाचें त्यावर प्रेम जडत चाललें. पुढें कृष्ण-
राव खटावकर नांवाचा मोंगलांचे आश्रयानें वाढलेला
कोणी ब्राह्मण यानें शाहूचे मुलुखांत उपद्रव केला, त्यावर
शाहूनें बाळाजी विश्वनाथास सैन्यासह पाठविलें. त्यानें
लढाई करून कृष्णरावाचा अगदीं पराभव केला. ह्याच
वेळीं कान्होजी आंग्रे कोंकणांत शाहूच्या मुलुखावर
स्वाऱ्या करीत होता ह्मणून शाहूनें त्यावर बहिरोपंतास
पाठविलें. आंग्र्यानें त्याचा पराभव करून त्यास कैद
केलें, ह्मणून बाळाजी विश्वनाथ यास शाहूनें सैन्य
देऊन पाठविलें. त्यानें जाऊन आंग्र्याचा पराभव करून
बहिरोपंताची सुटका केली. यावरून शाहूराजा फार
संतुष्ट होऊन त्यानें पेशवाईचा अधिकार बहिरोपंत पिंगळे
यांजकडून काढून इ० स० १७१४ त बाळाजी विश्व-
नाथास दिला.

दिल्लीमध्ये सध्यद ह्मणून दोंवे बंधु मुसलमान सरदार
होते; त्यांचें व दिल्लीचा बादशाहा फेरुक्शर याचें वांकडें
पडल्यामुळें त्यांनीं मराठ्यांची मदत मागितली. शाहूनें
बाळाजी विश्वनाथास त्यांच्या मदतीस पाठविलें; या
मदतीवद्दल मराठ्यांस फौजेचा खर्च व दक्षिणेंतील चौ-
थाई, सरदेशमुखी, शिवाजीनें मिळविलेला दक्षिणें-
तील मुलूख आणि कांहीं प्रांत इतकें मिळालें. फेरुक्शर
मारला गेला, व सध्यदांस जय मिळाला.

निजाम उल्लुख:-हा बाळाजी विश्वनाथाच्या का-
रकिर्दीत दिल्लीच्या बादशाहाचे ताब्यांतिल गुजराथ व मा-
ळवा ह्या प्रांतांचा अधिकारी होता. त्यानें त्या दोघां
सध्यद बंधूपैकीं धाकड्यास मारून व थोरल्यास कैद क-

रून आपण बादशाहाची वजिरी मिळविली. परंतु पुढे त्याचा व बादशाहाचा बेवनाव झाल्यामुळे तो ते काम सोडून दक्षिणेत आला; आणि त्यानें तेथें स्वतंत्र राज्याची स्थापना केली. हा हैदराबाद येथील निजामशाही घराण्याचा मूळपुरुष होय.

बाळाजी विश्वनाथ हा इ० स० १७२० ह्या वर्षी सासवड येथें मृत्यु पावला. त्याला दोन मुलगे होते. वडील पुत्राचें नांव बाजीराव आणि धाकट्याचें नांव चिमणाजी आषा.

पहिला बाजीराव:- (इ० स० १७२०-इ० स० १७४०.) ह्याला इ० स० १७२१ च्या एप्रिल महिन्यांत पेशवाईचीं वस्त्रे मिळालीं. ह्यानें खानदेशांत स्वारी करून तेथील मोकासपणाचा वस्त्रल घेतला, व इ० स० १७२६-२७ ह्या वर्षी मालव्यांत स्वाऱ्या करून पुष्कळ द्रव्ये आणिलें. इ० स० १७२८ त निजाम उल्मुलुखावर स्वारी करून त्याचा पराभव केला. त्रिंबकराव दाभाडा व बाजीराव यांचें वांकडें असल्यामुळे निजाम उल्मुलुखाने त्याला बाजीरावाचा मोड करण्याच्या कार्मी मदत करण्याचें कबूल केलें. या भरंवशावर दाभाडा फौज घेऊन युद्धास आला. त्याची व बाजीरावाची बडोदें आणि दुभाई ह्यांच्यामध्ये गांठ पडून मोठी लढाई झाली. तींत त्रिंबकराव गोळी लागून पडला. (इ० स० १७३१.) ह्यानें इ० स० १७३३ त बुंदेलखंडांत स्वारी करून मोंगलांचा पराभव केला; व त्याबद्दल त्याला बुंदेलखंडचा राजा चतुरसाल याजकडून सवादाने लक्षांचा मुलूख मिळाला. इ० स० १७३५ त जंजिऱ्यावर स्वारी करून सिद्दी रहिमान

यास गादीवर बसाविलें. ह्याबद्दल त्यानें मराठ्यांस अकरा महालांचें अर्धें उत्पन्न देऊन, रायगड, तळें, घोसाळें अचितगड आणि बिरवाडी, हे किल्ले दिले. इ० स० १७३६त दिल्लीवर स्वारी करून बादशाहापासून आपल्या इच्छेप्रमाणें तह करून घेतला. इ० स० १७३७ त पोर्तुगीज लोकांवर स्वारी करून साष्टी वगैरे किल्ले घेतले. इ० स० १७३८ त निजाम उल्मुल्खावर स्वारी करून त्यापासून सारा भाळवा प्रांत व नर्मदा आणि चंबळा ह्या दोन नद्यांमधील सगळा मुलूख ह्यांचें आधिपत्य मिळविलें.

चिमणाजी आपा:—हा बाजीरावाचा बंधु. हा मोठा पराक्रमी, शूर व शहाणा असा होता. हा आपल्या भावास युद्धाचे कामीं चांगली मदत करीत असे. त्यानें इ० स० १७३९ त पोर्तुगीज लोकांपासून वसईचा किल्ला मोठ्या शूरपणानें लहून घेतला.

नादिरशाहा:—हा इराणचा बादशाहा. ह्यानें इ० स० १७३९ त दिल्लीवर स्वारी करून बादशाहास कैद केलें; व सुमारें दहा हजार लोकांचा वध करून सत्तर कोट रुपयांची लूट जमा केली, व बादशाहास पुनः गादीवर बसवून आपण इराणास परत गेला.

बाजीरावाच्या कारकिर्दीत शिंदे, होळकर, गायकवाड आणि भोंसले हे सरदार प्रसिद्धीस आले. त्या प्रत्येकाचें अनुक्रमानें वर्णन करितों.

राणोजी शिंदे:—हा सातान्याजवळ कण्हेरखेड ह्यापून गांव आहे तेथील पाटील होता. ह्यानें मोंगलांच्या दरबारांत मोठी अब्रू मिळविली होती. परंतु त्याला गरिबी आल्यामुळें त्यानें बाळाजी विश्वनाथाजवळ बारगिरीचें

काम पत्करिलें. पुढें कांहीं दिवसपर्यंत तो बाजीरावाजवळ हुजऱ्या होता. त्यानें त्याचे उत्तम गुण पाहून त्याला मोठ्या योग्यतेस चढविलें. हा इ० स० १७५० त मरण पावला. याला जयाजी, जनकोजी, आणि दशाजी हे औरस पुत्र, आणि महादजी व तुकोजी हे दासीपुत्र होते.

मल्हारराव होळकर:-हा निरा नदीच्या कांठीं होळ झणून खेडें आहे तेथील दुय्यम पाटील असून, बाजीरावाजवळ शिलेदारीचें काम करीत असे. बाजीरावानें माळव्यांत स्वारी केली, त्या वेळीं तो स्वपराक्रमानें लौकिकास चढला. हा इ० स० १७६६ त मरण पावला. ह्याला खंडेराव झणून एकच पुत्र होता; परंतु तो आपल्या बापाच्या पूर्वीच निवर्तला होता, झणून त्याची बायको अहिल्यावाई व पुत्र मालेराव हीं राज्याचीं मालक झालीं.

दामाजी गायकवाड:-हा सेनापति खंडेराव दाभाडे ह्याचे हाताखालीं एक हलक्या प्रतीचा सरदार होता; त्याचा पराक्रम पाहून शाहूराजानें त्याला मोठा अधिकार व 'समशेर वहादर' हा किताब दिला.

रघोजी भोंसला:-हा परसोजी भोंसल्याच्या वंशातील होता. हा शिकारीचे कामांत हुशार असल्यामुळें शाहूची त्यावर मर्जी वसली; आणि त्यानें त्याला 'सेनासाहेब सुभा' हा किताब व वऱ्हाड प्रांताची सुभेदारी दिली.

बाजीराव हा मोठा शूर, राज्यकारभारांत अत्यंत निपुण, व प्रयत्नी असा होता. हा हिंदुस्थानांत स्वारीस जात असतां इ० स० १७४० त नर्मदेच्या कांठीं मृत्यु पावला. ह्याला बाळाजीपंत ऊर्फ नानासाहेब, रघुनाथराव आणि

पर्जनान्त असे तीन पुत्र, व यवनीपासून झालेला समशेरबाहदर असे चार पुत्र होते.

बोळाजी बाजीराव ऊर्फ नानासाहेब:- (इ० स० १७४०-इ० स० १७६१.) रघोजी भोंसले याच्या मनांत बाबूजी नाईक बारामतीकर याला पेशवाईचा अधिकार मिळावा असें होतें, परंतु त्याचा हेतु सिद्धीस न जातां तो नानासाहेबासच मिळाला त्यामुळे रघोजी नें नानासाहेबाशीं वैर मांडिलें. नंतर शाहूनें मध्यस्थी करून उभयतांचा तंटा मिटविला.

राज्यव्यवस्था:- नानासाहेबानें आपला धाकटा भाऊ रघुनाथराव याजकडे संपूर्ण फौजेचें काम सांगून आपला चुलतभाऊ सदाशिवराव भाऊ याजवर सर्व राजकीय काम सोंपविलें होतें. सदाशिवराव भाऊ हा आपल्या वापासारखाच शूर व शहाणा होता. त्यानें रामचंद्र मल्हार सुकठणकर सारस्वत ब्राह्मण ऊर्फ रामचंद्रबाबा शेगवई याचे मदतीनें उत्तम प्रकारची राज्यव्यवस्था केली व उत्तम नियम ठरविले.

अहमदशाहा अबदाली:- हा अफगाण लोकांचा बादशाहा. यानें इ० स० १७४८ त हिंदुस्थानांत स्वारी केली. त्याला दिल्लीच्या बादशाहाचा मुलगा अमेदशाह यानें मागें हटविलें.

इ० स० १७४८ त निजाम उलमुल्ख मरण पावला तेव्हां त्याच्या मुलांपैकीं सलाबतजंग गादीवर बसला. पुढें त्याचा भाऊ निजामअल्ली यानें त्याला कैद करून आपण गादीवर बसला.

पुर्णें राजधानी:- रामराजास गादीवर बसवित्यावर

नानासाहेबानें इ० स० १७५० ह्या वर्षी पुणे शहर पराठी राज्याची राजधानी केलें.

इ० स० १७५३ ह्या वर्षी नानासाहेबानें स्वतः कर्नाटकावर स्वारी करून तेथची व श्रीरंगपड्डणाची खंडणी घेतली व हुळी नामक किल्ला आपल्या हस्तगत करून घेतला.

इ० स० १७५५ त रघुनाथरावानें गुजराथ व अजमीर प्रांतांवर स्वारी करून अमदावाद घेतली. त्याच वर्षी इंग्रजांचे मदतीनें नानासाहेबानें आंध्र्यांचे विजयदुर्ग वगैरे किल्ले घेतले, व त्या मदतीबद्दल त्यांस बाणकोट व त्याच्या भोंवतालचे नऊ गांव दिले.

इ० स० १७५८ त रघुनाथरावानें पंजाब प्रांतावर स्वारी करून मुलतान व लाहोर एथें आपला अंमल बसविला.

उदगीरची लढाई:—अहमदनगर शहर तेथील किल्लेदारानें पेशव्यांच्या स्वाधीन केलें होतें, तें परत घेण्याकरितां ही लढाई भाऊसाहेब व निजामअल्ली यांमध्ये इ० स० १७६० त झाली. तींत मोंगलांचा पराभव होऊन पेशव्यांस ६२ लक्षांचा मुलूख मिळाला.

अहमदशाहा अबदालीची स्वारी इ० स० १७६०:—रघुनाथरावानें मुलतान व लाहोर हे प्रांत घेतल्यामुळें अहमदशाहा अबदालीनें हिंदुस्थानावर स्वारी केली, आणि मराठ्यांस पंजाबांतून हांकून लावून दत्ताजी शिंद्यास ठार मारिलें. हें वर्तमान नानासाहेबांस कळतांच त्यानें सदाशिवराव भाऊ व आपला पुत्र विश्वासराव यांजबरोबर सैन्य देऊन तिकडे पाठविलें.

पानपतची लढाई:-ही लढाई अहमदशाहा अबदाली व मराठे याजमध्ये तो ७ जानेवारी सन १७६१ रोजी झाली. ती विश्वासराव, संभाजीराव भाऊ, मल्हारराव होळकर, जनकोजी शिंदे, सदाजी गायकवाड, यशवंतराव पवार, अंताजी माणकेश्वर, गोविंदपंत बुंदेले वगैरे सरदार होते. विश्वासराव गोळी लागून पडला, तेव्हा भाऊसाहेब घोड्यावर बसून युद्धाचे गर्दीत शिरला, तो मुनः दिसला नाही. ह्या लढाईत मराठ्यांचा पराभव होऊन त्यांचा फार नाश झाला. अबदालीचे निवडक सैन्य ४९,८०० स्वार व ३८,००० पायदळ असून ७७ तोफा होत्या. मराठ्यांचे सैन्य ९९ हजार स्वार व १९ हजार पायदळ, इतके असून २०० तोफा होत्या. शिवाय पेंढारी व बाजारबुणगे मिळून दोन लक्ष होते. त्यांपैकी सुमारे चतुर्थांश लोक परत आले, व बाकीचीं सुमारे दोन लक्ष मनुष्ये ठार मेलीं.

नानासाहेबाचा मृत्यु व त्याचे पुत्र:-पानपतच्या लढाईचे दुःखकारक वर्तमान ऐकून तो दिवसेंदिवस क्षीण होत चालला. शेवटीं पुण्याजवळ पर्वतीच्या देवालयांत तो इ० स० १७६१ च्या जून महिन्यांत मृत्यु पावला. त्याला विश्वासराव, माधवराव आणि नारायणराव असे तीन पुत्र होते.

त्याचा स्वभाव:-हा राजकीय कामांत चतुर होता; परंतु कपटी असे. तो चैनबाज असून त्याला कामकाज करण्याचा कंटाळा असे.

पहिला माधवराव:- (इ० स० १७६१-इ० स० १७७२) - नानासाहेब मरण पावल्यावर त्याचा पुत्र

माधवराव ह्यास इ० स० १७६१ ह्या वर्षी सप्तंबर महिन्यांत पेशवाईचीं वख्ते मिळालीं. त्या वेळीं त्याचें वय १७ वर्षांचें होतें. माधवराव लहान होता ह्मणून सर्व कारभार रघुनाथरावच चालवीत होता. पुढें रघुनाथरावाच्या मनांत आपणास राज्याचा अर्धा हिस्सा असावा, असें आल्यावरून त्याचें व माधवराव ह्याचें वैमनस्य पडलें; ह्मणून माधवरावानें तो व त्याचा स्नेही सखाराम बापू ह्यांस राज्यकारभारांतून दूर केलें. तेव्हां तो मोंगलांच्या आश्रयानें युद्ध करावयास आला; तथापि माधवरावानें त्यास मोठ्या युक्तीनें वश करून घेतलें, परंतु तो पुढें विथरला, तेव्हां त्याच्या फौजेचा मोड करून त्यास पुण्यांत बंदोबस्तांत ठेविलें.

त्याची राज्यव्यवस्था:—यानंतर माधवरावानें त्रिंबकुराव मामा पेंढे ह्यास मुख्य कारभारी नेमून राज्याची व्यवस्था उत्तम प्रकारें चालविली. रामशास्त्री प्रभुणे ह्मणून एक मोठा विद्वान्, न्यायी, अत्यंत निःपक्षपाती व निस्पृह असा देशस्थ ब्राह्मण होता, त्यास त्यानें न्याय करण्याचे कामावर नेविलें. त्याच्या कारभारान्यांत बाळाजीपंत भानू ज्यास नाना फडनवीस असें ह्मणत, तो फडनवीशीचे कामावर होता. तो मोठा अक्कलवान, दूरदृष्टि व राज्यकारभारांत अत्यंत निपुण असा होता. त्याकडे हें काम नानासाहेबाच्या वेळेपामून होतें.

माधवरावाच्या कारकिर्दींत त्रैसूर प्रांतांत हैदरअल्ली ह्या नांवाच्या मुसलमान सरदारानें एका स्वतंत्र राज्याची स्थापना केली, व तो मराठ्यांशीं लडूं लागला. परंतु माधवरावाचें शौर्य व चातुर्य यांपुढें त्याचें कांहीं चाललें

नाहीं. हा माधवराव मोठा शूर असून राजनीतींत अत्यंत चतुर, प्रामाणिक व धैर्यवान् असा होता. गरीब लोकांच्या सुखाविषयी तो फार झटत असे. हा इ० स० १७७२ ह्या वर्षी थेऊर येथें मृत्यु पावला. त्यावेळीं त्याचें वय २८ वर्षांचें होतें. त्याला संतान नव्हतें. त्याची स्त्री रमाबाई ही त्याबरोबर सती गेली.

नारायणराव आणि रघुनाथराव (इ० स० १७७२ इ० स० १७७४):-थोरल्या माधवरावानंतर त्याचा धाकटा भाऊ नारायणराव ह्यास पेशवाईची वस्त्रे मिळालीं. त्या वेळेस त्याचें वय १७ वर्षांचें होतें. नारायणराव आणि रघुनाथराव यांचें प्रथम कांहीं दिवस सख्य होतें. परंतु नारायणरावाची आई गोपिकाबाई व रघुनाथरावाची बायको आनंदीबाई ह्यांचें पडेना; सबब त्या दोघांमध्ये द्वेष उत्पन्न होऊन नारायणरावानें रघुनाथरावास बंदोबस्तांत ठेविलें.

नारायणरावानें पेशवाईचें काम सुमारे आठ माहिने केल्यावर इ. स. १७७३ ह्या वर्षी आगष्ट माहिण्यांत एके दिवशीं कांहीं गारदी लोक आपल्या पगाराची बाकी मागण्याच्या निमित्तानें वाड्यांत शिरून दांडगाई करूं लागले. त्यांपैकीं सुमेरशिंग नांवाच्या गारद्यानें नारायणरावाच्या आंगावर जाऊन त्यास व त्याचा हुजऱ्या ह्यांस ठार मारिलें. हें अघोर कृत्य रघुनाथरावानें करविलें असावें, असा सर्व कारभारी लोकांस संशय आल्यावरून नारायणरावाची स्त्री मंग्राबाई गरोदर होती, तिला त्यांनीं पुरंदरावर नेऊन ठेविलें.

नारायणराव मारला गेल्यावर रघुनाथराव पेशवाईचें काम पाहूं लागला. परंतु नारायणरावास रघुनाथरावानेंच

मारविलें याविषयीं कारभारी लोकांची पूर्ण खात्री झाल्यावर त्यांनीं त्याला पदच्युत करून, गंगाबाईच्या नांवानें राज्यकारभार चालविला. पुढें थोडक्याच दिवसांनीं तिला पुत्र झाला. त्याचें नांव माधवराव असें ठेवून त्याच्या नांवाची द्वाही चोंहींकडे फिरविली.

सवाई माधवराव (इ. स. १७७४-१७९६):- हा इ. स. १७७४ ह्या वर्षी एप्रिल महिन्यांत जन्मला. त्यानंतर चाळिसावे दिवशीं त्यास पेशवाईचीं वस्त्रें मिळालीं. तेव्हां तो अधिकार आपणास असावा असें रघुनाथरावाच्या मनांत येऊन त्यानें मुंबईच्या इंग्रजांची मदत मागितली, व त्याबद्दल त्यांस साष्टी बेट, वसई गांव, व गुजराथेंतील काहीं प्रांत देण्याचें कबूल केलें. त्याप्रमाणें मुंबई सरकारानें कितिड्साहेबास फौजेसहित रघुनाथरावाचे मदतीस पाठविलें. परंतु ही गोष्ट कलकत्ता सरकारास नापसंत होऊन, त्याच्या मदतीस पाठविलेलें लष्कर परत बोलाविलें, व पेशव्यांशीं स्नेह करण्याकरितां आपला वकील पुण्यास पाठविला. पुढें पेशवे व इंग्लिश यांजमध्ये पुरंदर येथें तह झाला.

पुरंदरचा तह (इ० स० १७७६):- या तहांत असें ठरलें कीं, साष्टी इंग्रजांकडेसच रहावी; व त्यांनीं रघुनाथरावाचा पक्ष स्वीकारूं नये; आणि हा तह रघुनाथरावास मान्य होईल तर त्यानें दरमहा पंचवीस हजार रुपये घेऊन कोपरगांवीं रहावें. परंतु रघुनाथरावास ती तहांतली अट मान्य न झाल्यामुळे तो दरमहा दहा हजार रुपये घेऊन मुंबई सरकारच्या आश्रयास राहिला.

सदाशिवराव भाऊ तोतया:-पानिपतच्या लढाई-

नंतर सुमारे आठ नऊ वर्षांनीं सदावा ह्मणून एक कनोजा ब्राह्मण सदाशिवराव भाऊ तो मीच असें प्रसिद्ध करूं लागला. त्यावरून थोरल्या माधवरावानें त्याची चौकशी करून त्यास कैदेत ठेविलें होतें. तो रत्नागिरी येथें कैदेत असतां तेथील सुभेदारानें त्यास सोडून देऊन, त्याला वीस हजार फौज मिळवून दिली. तेव्हां त्यानें कोंकणांतील सुमारे वीस किल्ले घेतले, व घांटावरील राजमाची किल्ला घेतला. मुंबई सरकारासही तो सदाशिवराव भाऊ वाटून त्यांनीं त्याचा सन्मान केला. पुढें कारभारी लोकांनीं तह करण्याचा घाट घालून त्यावर हल्ला केला. तेथून तो कुलाब्यास पळून गेला. तेथें रघूजी आंग्रे यानें त्यास पकडून पुण्यास पाठविलें. तेव्हां पेशव्यांनीं त्यास हत्तीचे पायांशीं बांधून मारिलें. इ. स. १७७६.

वडगांवची लढाई (ता. १३ जानेवारी सन १७७९):— इंग्रजांनीं सदावाचा सन्मान केला, व राघोबादादास आपल्या आश्रयास ठेविलें, हें कृत्य पुरंदरच्या तहाविरुद्ध झालें ह्मणून त्या तहांत लिहिलेलें इंग्रजांचें कांहीं देणें राहिलें होतें तें देण्याचें नाना लांबणीवर टाकूं लागला व फ्रेंच्यांच्या वकिलास पुण्यांत नानानें पुष्कळ दिवस ठेवून घेतलें. या दोन कारणांवरून रघुनाथरावास गादीवर वसविण्याकरितां इंग्रज सरकारानें पुनः आपली फौज पाठविली. तिचा महादजी शिंदे व हरिपंत फडके यांनीं वडगांव मुकामीं पराभव केला, त्यामुळें त्यांस तहाचें बोलणें लावून परत मुंबईकडे जाणें भाग पडलें.

रघुनाथरावाचा मृत्यु (सन १७८४):—पेशवाईची गादी मिळविण्याविषयींचा आपला सर्व उद्योग व्यर्थ गेला,

(२४)

असे पाहून रघुनाथराव पेशव्यांच्या पूर्वीच्या ह्मणण्याप्रमाणे कोपरभाची जाऊन राहिला. तेथें तो इ. स. १७८४ ह्या वर्षी मृत्यु पावला. त्याला बाजीराव व चिमणाजी अशा हे दोन औरस पुत्र होते, व ह्यांखेरजि भमंतराव ह्मणून एक दत्तकपुत्र होता.

टिपूसुलतान:-हा हैदरअल्लीच्या मार्गे छैसूरच्या गादीवर बसला होता. तो पेशव्यांचे मुलुखांत फार उपद्रव करूं लागला; व इंग्रजांचा मित्र त्रावणकोरचा राजा ह्याच्याशीही त्यानें युद्ध केलें; ह्मणून पेशवे, इंग्रज व निजाम यांनीं एकत्र होऊन त्यावर स्वारी केली. तेव्हां टिपूनें तह केला. त्यांत त्यानें आपला अर्धा मुलूख व एक कोटि पांसष्ट लक्ष रुपये देण्याचें कबूल केलें. त्यांत मराठ्यांस वर्धा आणि कृष्णा ह्या नद्यांमधील मुलूख व बिलारीपाशीं सोडून नामें खोरे आहे तें, मिळून सुमारे चाळीस लक्षांचा मुलूख मिळाला.

महादजी शिंदा:-ह्यानें रजपूत व मोगल ह्यांशीं लढाया करून जय मिळविला; व तेणेंकरून दिल्लीच्या दरबारीं त्याचें मोठें प्राबल्य झालें. पुण्यामध्येही आपलें वर्चस्व व्हावें, ह्मणून तो नानाफडनविसाशीं आंतून द्वेष करूं लागला. ह्याशिवाय दिल्लीच्या बादशाहापामून पेशव्याकरितां 'वकील मुतलक' ही पदवी मिळवून देऊन पेशव्यास वश करण्याचा उद्योग चालविला. परंतु नानानें त्याचें मन पुन्हा आपणाकडे वळविलें. इतक्यांत महादजीस मोठा ज्वर येऊन तो इ. स. १७९४ च्या फेब्रुवारी महिन्याच्या १२ व्या तारखेस पुण्याजवळ वानवडी मुकामीं मृत्यु पावला.

त्याला संतान नव्हते, ल्हाणून त्याच्या भावाचा नातू दवलनुराव शिंदा हा त्याचा अधिकार चालवूं लागला.

खरड्याची लढाई:-चौथाई व सरदेशमुखी ह्यांबद्दल राहिलेली बाकी मागण्याकरितां नानानें आपले दोन वकील निजामाच्या दरबारीं पाठविलें असतां, निजामाचा कारभारी मशीर उल्मुलुख हा नानाची निंदा करून कांहीं धमकीचीं भाषणें बोलला. तेव्हां अर्थातच उभय-पक्षांनीं लढाईची तयारी होऊन, इ० स० १७९९ च्या मार्च महिन्याचे ११ वे तारखेस खरडें ह्या गांवाजवळ लढाई झाली. तींत पेशव्यांस जय मिळून मशीर उल्मुलुख त्यांचें हातीं लागला; व पेशव्यांची बाकी तीन कोटि रुपये, स्वारीचा खर्च, व कांहीं मुलूख इतकें निजामानें त्यांस दिलें. ह्या लढाईत मराठ्यांचें सैन्य सुमारे १,३०,०००; व निजामाचें १,१०,००० होतें.

सवाई माधवरावाचा मृत्यु:-सवाई माधवरावाच्या कारकीर्दीत सर्व राज्यकारभार नाना फडनवीस मुक्त्यारीनें पाहत असे; आणि तो पुढें मोठा झाल्यावरही, आपलें महत्त्व कमी होईल या भीतीनें त्यानें त्यास अगदीं आपले कबज्यांत ठेविलें होतें. अशा परतंत्रपणामुळे माधवरावास फार त्रास उत्पन्न झाला, व रघुनाथरावाचा मुलगा बाजीराव याजबरोबर त्यानें गुप्त पत्रव्यवहार ठेविला, यामुळे नानानें त्याची फार निर्भर्त्सना करून ज्याचे द्वारे हें काम झालें त्यास विड्या घातल्या आणि बाजीरावाचा चांगला बंदोबस्त केला. ह्या नोष्टीमुळे माधवरावास फार त्रास येऊन त्यानें इ० स० १७९९ ह्या वर्षीं आक्टोबरच्या २२ व्या तारखेस आपल्या बाड्यांतील तिसऱ्या मजल्या-

वरून कारजावर उडी टाकिली. त्यामुळे तो तिसरे दिवशीं मृत्यु पावला.

दुसरा बाजीराव (इ० स० १७९६-इ० स० १८१८):-बाजीरावास गादी मिळणार, हें नाना फड-नविसास न आवडून, त्यानें इतर कारभारी लोकांच्या संमतीनें सवाई माधवरावाच्या बायकोच्या मांडीवर दत्तक देऊन तो पेशवा करावा, असें ठरविलें. हें बाजीरावास कळतांच त्यानें शिंद्याचा मुख्य कारभारी बाळोबा तात्या याच्या द्वारेणें गादी मिळविण्याविषयीं खटपट चालविली. तेव्हां ही गोष्ट बाळोबा तात्या कुंजर ह्याचे हातून होण्या-पूर्वीं आपणच करावी ह्मणून नानानें बाजीरावास शि-वनेरीहून आणवून गादीवर बसविण्याची तयारी केली. ही गोष्ट आपल्या सल्ल्यावांचूल होते हें बाळोबा तात्यास समजतांच त्यानें बाजीरावास कैद करून त्याचा धाकटा भाऊ चिमणाजी आपा यास गादीवर बसविलें. पुढें नानानें दवलतराव शिंद्यास वश करून घेतलें, व बा-ळोबा तात्यास कैद करवून बाजीरावास इ० स० १७९६ च्या डिसेंबरांत गादीवर बसविलें व आपण मुख्य कारभार करूं लागला.

बाजीराव गादीवर बसल्यावर त्यानें नाना व त्याच्या पक्षाचे लोक ह्यांस कारभारांतून काढून टाकण्याकरितां, शिंद्याकडून त्यास इ० स० १७९७ त कैद करवून अ-हमदनगरच्या किल्ल्यांत नेऊन ठेवविलें. पुढें शिंद्याचें व बाजीरावाचें वांकडें पडल्यामुळे शिंद्यानें नानास कैदेतून सोडलें. बाजीरावानें पुन्हा नानास मुख्य कारभारी केलें, तरी नानाविषयीं त्याचें मन शुद्ध नव्हतें. तथापि नानानें

राज्यकारभारांत अगदीं दुर्लक्ष्य केलें नाहीं. शेवटीं तो इ० स० १८०० ह्या वर्षीं मार्च महिन्यांत मृत्यु पावला.

नाना फडनविसाचे गुणः—हा लहानपणापासून राज्यकारभार कळं लागल्यामुळें त्या कामांत तो फार प्रवीण झाला होता. त्या वेळीं साऱ्या हिंदुस्थानांत त्याच्या इतका राजनीतींत प्रवीण दुसरा पुरुष नव्हता. हा चतुर, प्रामाणिक, स्मरणशक्तीचा धड व शहाणा होता. तो मृत्यु पावला त्या वेळीं मराठी राज्यांतील चातुर्य व प्रामाणिकपणा हीं त्याजवरोबरच गेलीं असें लोक म्हणूं लागले.

पुणें शहरची लूटः—बाजीरावानें आपणास गादी मिळण्याविषयीं शिंद्यास दोन कोट रुपये देऊं केले होते; त्याविषयीं शिंद्यानें तगादा लाविला. तेव्हां बाजीरावानें शिंद्यास अशी मसलत दिली कीं, तुम्ही सजेंराव घाडग्याचे द्वारे पुण्यांतील सावकार लोकांकडून बलात्कारें द्रव्य उत्पन्न करावें. त्या वेळीं घाडग्यानें निर्दयपणें लोकांचे हाल हाल करून पुष्कळ द्रव्य जमा केलें.

यशवंतराव होळकरः—ज्या लोकांनीं बाजीरावास त्रास दिला होता, त्यांस त्यानें हाल हाल करून जिवें मारिलें. त्यांत यशवंतराव होळकराचा भाऊ विठोजी होळकर ह्याला त्यानें हत्तीच्या पायाशीं बांधून मारविलें. हें वर्तमान यशवंतरावास समजतांच, तो आपलें लष्कर घेऊन पुण्यावर आला, आणि शिंद्याच्या व बाजीरावाच्या सैन्याचा पराभव केला. तेव्हां बाजीराव सिंहगडास पळून गेला. पुढें तेथून रायगडास जाऊन नंतर वसईस इंग्रजांच्या आश्रयास राहिला. इकडे होळकरानें अमृतरावाचा पुत्र विनायकराव ह्यास पेशव्याचे गादीवर बसविलें. तेव्हां

बाजीरावाने पुनः गादी मिळविण्याबद्दल, इंग्रजांची मदत मागितली. तेव्हां त्या उभयतांमध्ये वसई मुकामी तह झाला.

वसईचा तह:—हा तह बाजीराव व इंग्रज यांमध्ये ता० ३१ डिसेंबर स० १८०२ रोजी झाला. त्यांत असे ठरले कीं, इंग्रजांचे आठ हजार सैन्य उभयतांच्या शत्रूंच्या निवारणार्थ बाजीरावाने आपल्या राज्यांत राहू द्यावे; व त्याच्या खर्चाकरितां वीस लक्षांचा मुलूख इंग्रजांस द्यावा.

बाजीरावास पुनः राज्य मिळते:—वसईचा तह झाल्या-
नंतर इंग्रजांनीं बाजीरावास इ० स० १८०३ ह्या वर्षी पुनः गादीवर वसविले; आणि अमृतरावास प्रतिवर्षी आठ लक्ष रुपयांची नेमणूक करून देऊन त्याला त्याच्या पुत्रा-
सहित काशीस नेऊन ठेविले. नंतर तहांतील कलमाप्रमाणें इंग्रजांनीं आपले सैन्य आणून घोडनदीच्या कांठीं छावणी केली. त्यामुळे तेथें एक गांव वसला; त्याला मराठे लोक घोडनदी ह्मणतात, व इंग्रज लोक शिखर ह्मणतात.

त्रिंबकजी डेंगळा:—हा एक जासूद होता. त्यावर बा-
जीरावाची प्रीति जडून त्यानें त्याला इतक्या योग्यतेस चढविले कीं, पेशव्यांच्या दरवारांत त्याच्याशिवाय कोण-
तेंच काम होईनासें झालें. तो फार क्रूर होता. मक्त्यानें मामलती करणारांकडून त्यांच्या कामांत कांहीं अंतर पड-
ल्यास त्यांस तो जिवेंही मारी.

बाजीरावाचे दुर्वर्तन:—बाजीराव गादीवर वसतांच तो लोकांस अनेक रीतीनें छळू लागला. रास्ते वगैरे जाह-
गीरदारांच्या जाहगिरी जप्त केल्या. व त्रिंबकजीच्या मस-
लतीनें इंग्रजांस घालवून देण्याकरितां शिंदा व रघुजी भोंसला ह्यांकडे वकील पाठवून त्यांच्याशी तह केला,

आणि लुटालूट करून निर्वाह करणारे जे पेंढारी लोक त्यांच्या मुख्यांच्याही भेटी घेऊं लागला.

गंगाधरशास्त्री पटवर्धन;—गायकवाडाकडे पेशव्यांची खंडणीवद्दल बाकी राहिली होती, तीसंबंधीं बोलणें करण्याकरितां गायकवाडानें आपला वकील गंगाधरशास्त्री ह्यास पेशव्यांचे दरबारीं पाठविलें. तो येण्यापूर्वीं आपणास त्रिंबकजीच्या हातून काहीं इजा होणार नाहीं, अशाविषयीं त्यानें इंग्रजांचें अभयवचन घेतलें होतें. तथापि बाजीरावानें त्यास आपल्याबरोबर पंटरपुरास नेलें, व तेथें त्याला त्रिंबकजीकडून इ० स० १८१५ त ठार मारविलें. त्यानंतर बाजीरावानें त्रिंबकजीस निरुपायास्तव इंग्रजांच्या स्वाधीन केलें. परंतु तो पळून जाऊन दंगे करूं लागला.

बाजीरावाचा इंग्रजांशीं नवा तह:—हा तह इ० स० १८१७ त मे महिन्याच्या १० वे तारखेस झाला. त्यांतील मुख्य कलमैः—गायकवाडाकडे पेशव्यांचें जें येंणें असेल त्यावद्दल तो प्रति वर्षीं चार लक्ष रुपये देईल, ते द्यावे; इंग्रजांच्या लष्कराच्या खर्चावद्दल ३४ लक्षांचा मुलूख द्यावा; अहमदनगरचा किल्ला व नर्मदेच्या उत्तरेकडील प्रांतांतले सारे हक्क इंग्रजांस द्यावे; तुंगभद्रा आणि नर्मदा ह्यांजमधील प्रांतांशिवाय इतर मुलुखावर पेशव्यांनीं आपला हक्क सांगूं नये; आणि परराष्ट्रांशीं कोणत्याच प्रकारचें दळणवळण ठेवूं नये. ह्या तहाच्या योगानें वसईच्या तहापेक्षां बाजीरावाचें स्वातंत्र्य पुष्कळ कमी झालें.

* खडकीची लढाई:—ह्या वरील तहामुळें बाजीरावाच्या मनांतील वैमनस्य फारच वाढत जाऊन, तो इंग्रजांच्या नाशाविषयीं झटून प्रयत्न करूं लागला. बापू गोखला

हणून एक शूर सरदार होता; त्याला आपल्या सैन्यावर मुख्य नेमून लढाईची तयारी चालविली. इतक्यांत घोडनदीवरील इंग्रजांचें लष्कर पेंढान्यांचा दंगा मोडण्याकरितां गेलें. ही संधि साधून बापू गोखल्यानें इ० स० १८१७ त नोवेंबरच्या ५ व्या तारखेस पुण्याजवळ खडकी मुकामीं इंग्रजांवर हल्ला केला. तेव्हां कांहीं वेळ युद्ध होऊन मराठ्यांचा पराभव झाला, व बाजीराव युद्ध न करितां सातान्याकडे पळून गेला.

कोरेगांवची लढाई:—ही लढाई इ० स० १८१७ च्या डिसेंबर महिन्यांत बाजीराव व इंग्रज यांजमध्ये भीमेच्या कांठीं कोरेगांव येथें झाली. तींत इंग्रजांचे ९०० लोक असतांही, त्यांनीं बाजीरावाच्या ३०,००० लोकांचा अगदीं पराभव केला. ह्या विलक्षण पराक्रमाचें स्मरण राहण्याकरितां इंग्रजांनीं त्या ठिकाणीं रणस्तंभ बांधून ठेविला आहे.

अष्ट्याची लढाई:—कोरेगांवची लढाई झाली, त्याच्या दुसरे दिवशीं बाजीरावास कळलें कीं, स्मिथ साहेब जवळ येऊन ठेपला. तेव्हां तो तेथून पळून जाऊन अष्टे मुकामीं उतरला. इतक्यांत स्मिथ साहेब तेथें आला. तेव्हां त्या उभयतांची लढाई इ० स० १८१७ च्या डिसेंबर महिन्यांत होऊन मराठ्यांचा अगदीं मोड झाला. ह्या लढाईंत बापू गोखला शूरपणें लढत असतां मारला गेला; व सातारचा राजा इंग्रजांच्या हातीं लागला.

बाजीराव राज्यास मुक्तो:—बाजीराव अष्ट्याहून पळून नागपूरकर भोंसले यांचा आश्रय करण्याकरितां त्यांच्या मुळखांत शिरला. तेथेंही इंग्रजांच्या एका टोळीनें त्याच्या बाकी राहिलेल्या सैन्याची दाणादाण केली. तेव्हां

मालकम साहेब इंदुराजवळ होता, त्याला तो इ० स० १८१८ ह्या वर्षी जूनच्या ९ व्या तारखेस शरण गेला; आणि राज्याची आशा सोडून इंग्रज लोक ठेवतील त्याप्रमाणें राहण्यास कबूल झाला. त्यांनीं त्याला प्रतिवर्षी आठ लक्ष रुपयांची नेमणूक करून देऊन ब्रह्मवर्तीत नेऊन ठेविलें. ह्याच सुमारास त्रिंबकजीस पकडून काशीजवळ चुनारगड नांवाचा किल्ला आहे, तेथें जन्मपर्यंत कैदेत ठेविलें.

सातारच्या राजाची व्यवस्था:—अष्ट्याच्या लढाईत सातारचा राजा इंग्रजांच्या हातीं लागला, त्यास त्यांनीं मोठ्या समारंभानें सातारचे गादीवर बसवून निरा आणि वारणा ह्यांच्यामधील पश्चिमेस सह्याद्रीपासून पूर्वेस पंढरपुरापर्यंत प्रदेश त्याच्या स्वाधीन केला.

बाजीरावापासून घेतलेल्या राज्याची व्यवस्था:—पेशव्यांच्या दरबारीं एल्फिन्स्टन् नामें इंग्रजांचा वकील होता, त्यालाच त्या प्रांताच्या बंदोबस्ताकरितां नेमिलें. तो फार चतुर व माहितगार होता. त्यानें पेशवे सरकारच्या पदरचे सरदार, मुत्सद्दी व आश्रित वगैरे लोक ह्यांस आपला धनी गेल्याचें दुःख होऊं नये ह्मणून, कित्तीएकांस जहागिरी दिल्या, कित्तीएक बडे लोकांस पेनशनें करून दिलीं; आणि कित्तीएकांस वर्षासनें करून दिलीं. इनामें, देवस्थानें व धर्मादाय हे स्वर्च पूर्वीप्रमाणेंच चालविले; बंडाळी मोडून टाकिली; आणि रयतेच्या सुखासाठीं न्यायमनसुबी चांगली व्हावी व कोणावर विनाकारण जुलूम होऊं नये असा बंदोबस्त केला. ह्या साहेबानें लोकोपयोगी कृत्यें केलीं, ह्मणून लोक अद्यापि त्याची कीर्ति गात आहेत.

महाराष्ट्र देशाच्या इतिहासांतील ध्यानांत
ठेवण्यासारख्या गोष्टी.

इ०स०

७८। शालिवाहन शकाचा आरंभ.

१३४७ जाफरखानानें ब्राह्मणी राज्याची स्थापना केली.

१३९६ महाराष्ट्र देशांत दुर्गादेवी नांवाचा दुष्काल पडला.

१४७८ ब्राह्मणी राज्यास उतरती कळा लागली.

१४९७ वास्को दि गामा कालीकोट बंदरांत आला.

१५१० पोर्तुगीज लोकांनीं गोवें शहर घेतलें.

१५२६ ब्राह्मणी राज्य मोडून त्याचीं पांच राज्यें झालीं.

१६२६ मलिकंबर मृत्यु पावला.

१६२७ शिवाजी राजा शिवनेरी किल्ल्यांत जन्मला.

१६३७ शहाजहानानें अहमदनगरचें राज्य बुडविलें.

१६४६ शिवाजीनें तोरणा किल्ला घेतला.

१६४७ दादोजी कोंडदेव मृत्यु पावला.

१६४८ शिवाजीनें कल्याणचा सुभा घेतला.

१६५६ शिवाजीनें शामराजपंतास 'पेशवा' हें पद दिलें.

१६५९ शिवाजीनें अफझुलखानास मारिलें .[शिवाजीवर आले.

१६६० विजापुरकरांचे वस्तुमजमान व शिंदी जोहार हे सरदार

१६६१ मुंबई बेट पोर्तुगीज लोकांकडून ईंग्रजांस मिळालें.

१६६२ विजापुरकरांनीं शिवाजीशीं तह केला.

१६६४ शिवाजीनें सुरत शहर लुटलें व शहाजीचा मृत्यु.

१६६५ शिवाजीची मलबार प्रांतावर स्वारी.

१६६६ शिवाजी बादशहास भेटण्याकरितां दिल्लीस गेला.

१६६७ औरंगजेबानें शिवाजीस 'राजा' हा किताब दिला.

१६७३ शिवाजीनें हुबळी नामें शहर लुटलें.

- १६७४ शिवाजीस रायगडावर राज्याभिषेक झाला.
१६७५ शिवाजीची कर्नाटकावर स्वारी.
१६७९ औरंगजेबानें दिल्लीखानास विजापूरचें राज्य बुडवि-
ण्याकरितां पाठविलें.
१६८० शिवाजी मृत्यु पावला व संभाजी गादीवर बसला.
१६८३ औरंगजेब फौज घेऊन दक्षिण देश घेण्याकरितां
आला. [बुडविलीं.
१६८७ औरंगजेबानें गोवळकोंडें व विजापूर हीं राज्यें
१६८९ संभाजी मारला गेला व राजाराम गादीवर बसला.
१७०० राजाराम मृत्यु पावला.
१७०७ औरंगजेब मृत्यु पावला.
१७०८ शाहूराजा गादीवर बसला.
१७०९ कोन्हापूरच्या राज्याची स्थापना.
१७१४ बाळाजी विश्वनाथास पेशवाईचा अधिकार मिळाला.
१७२० बाळाजी विश्वनाथाचा मृत्यु.
१७२१ पहिला बाजीराव ह्यास पेशवाईची वस्त्रें मिळालीं.
१७२६-२७. बाजीरावाच्या मालव्यावर स्वाग्या.
१७२८ निजाम उन्मुलुखावर बाजीरावाची पहिली स्वारी.
१७३१ त्रिंबकराव दाभाडा व पहिला बाजीराव ह्यांची लढाई.
१७३३ बाजीरावाची बुंदेलखंडांत स्वारी.
१७३५ बाजीरावाची जंजीव्याच्या शिंदीवर स्वारी.
१७३६ बाजीरावानें दिल्लीवर स्वारी केली. [भव केला.
१७३७ बाजीरावानें कोंकणांत जाऊन पोर्तुगीज लोकांचा परा-
१७३८ बाजीरावाची निजाम उन्मुलुखावर दुसरी स्वारी.
१७३८ नादिरशहाची दिल्लीवर स्वारी.
१७३९ चिमणाजी आपानें वसईचा किल्ला घेतला. [बसला.
१७४० पहिला बाजीराव मृत्यु पावला, व नानासाहेब गादीवर

- १७४८ अहमदशहा अब्दालीची दिल्लीवर स्वारी व निजा
उल्मुलुखाचा मृत्यु.
- १७४९ शाहूराजा मृत्यु पावला, व रामराजा गादीवर बसला.
- १७५० पुणे शहर पेशव्यांची राजधानी झाली. [तजंग बसला.
- १७५० हैदराबादचे गादीवर निजामउल्मुलुखाचा पुत्र सलाब-
- १७५३ नानासाहेबाची कर्नाटकांत स्वारी.
- १७५५ रघुनाथरावानें गुजराथेंत स्वारी करून अहमदाबाद
शहर घेतलें, व नानासाहेबांची आंग्र्यांवर स्वारी.
- १७५८ रघुनाथरावाची हिंदुस्थानांत दुसरी स्वारी.
- १७६० हैदराबादचा नवाब व भाऊसाहेब यांचें युद्ध, व अह-
मदशहा अब्दालीची मराठ्यांवर स्वारी.
- १७६१ पानपतच्या लढाईत मराठ्यांचा पराभव झाला,
नानासाहेब मृत्यु पावला, व थोरला माधवराव गादी-
वर बसला. [वर बसला.
- १७७२ थोरला माधवराव मृत्यु पावला, व नारायणराव गादी-
- १७७३ नारायणराव मारला गेला, व रघुनाथरावास पेशवाईचा
अधिकार मिळाला. [मिळालीं.
- १७७४ सवाई माधवराव जन्मला, व त्याला पेशवाईची वस्त्र
- १७७६ सदाशिवराव भाऊ तोंतया याला हत्तीच्या पायाशीं
बांधून मारिलें. [बसला.
- १७७७ रामराजा मृत्यु पावला, व शाहू महाराज गादीवर
- १७७९ वडगांवच्या लढाईत मराठ्यांनीं इंग्रजांचा पराभव
- १७८४ रघुनाथराव कोपरगांवीं मृत्यु पावला. [केला.
- १७९४ महादजी शिंदे वानवडी येथें मृत्यु पावला.
- १७९५ पेशवे व निजाम यांचां खरडें येथें लढाई, व सवाई
माधवरावाचा मृत्यु.
- १७९६ दुसरा बाजीराव गादीवर बसला,